

ЗОҲИРИЙ ИНҚИТОЪ ВА «МУРСАЛ ХАБАР»

Мустафоев Абубакр Муҳиддин ўғли
Халқаро Ислом Академияси “Исломшунослик
ва ислом цивилизациясини ўрганиш ICESCO”
кафедраси таянч докторанти
mail:mustafoev.abubakr@bk.ru

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада зоҳирий инқитоъ ва «мурсал хабар» ҳақида, унинг тушунчаси, моҳияти, тузилиши ва ушбу ҳадиснинг тавсифи ҳақида сўз юритилган. Шунингдек ҳанафий олимларининг мурсални тўрт қисмга бўлганликлари атрофлича ёритиб берилган. Бундан ташқари ҳанафийлар наздида мурсал ҳадисни қабул қилишга оид шартлар, мурсал ҳадис ҳужжат бўлишлиги борасидаги фикрлари келтирилган.

Калим сўз: мурсал, инқитоъ, муснад, ҳужжат, ҳанафийлар, III аср, усул.

АННОТАЦИЯ

В данной статье говорится о явном кризисе и «мурсальном послании», его понятии, сущности, структуре и описании этого хадиса. Также подробно объясняется разделение мурсала на четыре части ханафитскими учеными. Кроме того, приводятся взгляды ханафитов на условия принятия мурсальских хадисов и достоверность мурсальских хадисов.

Ключевые слова: мурсал, инкито', муснад, документ, ханафиты, III век, усул.

КИРИШ

Лугатда: қўйиб юбормоқ, эътиборсиз ташлаб қўймоқ деган маънодаги «ирсол» масдаридан олинган исми мафъулдир.¹

Истилоҳда: мурсал деб санадида узилиш бўлган ривоятга айтилади. Бу узилиш санаднинг аввалида ёки ўртасида ёки охирида бўлсин, тушиб қолган киши хоҳ бир киши бўлсин, хоҳ кўпроқ бўлсин баробардир.²

Ҳанафийлар мурсални тўрт қисмга бўлдилар:

1. Саҳобанинг мурсали:

Ҳанафийлар ва муҳаддислар саҳобанинг мурсали қабул эканига иттифоқ қилганлар. Чунки улар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳамроҳ

¹ Иброҳим Анис. Муъжамул васит. 1-том, 344-б.

² Ибн Амир Ҳож. Ат-тақрир ва таҳбир. 2-том, 377-б.

бўлганлар. Уларнинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан мутлақ тарзда қилган ривоятларини улар бу хабарни у зот алайҳиссаломнинг ўзларидан эшитганларига йўйилади. Улар росгўй ва одил кишилар эдилар. Бунга Баро ибн Озиб розияллоҳу анху ўзларининг қуйидаги сўзлари билан ишора қилганлар: «Ҳар бир айтган ҳадисимизни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан эшитганмиз. Тўғри, бир-биримиздан ҳам ҳадис айтар эдик, лекин ёлғон гапирмас эдик».³

2. Ҳижрий иккинчи ва учинчи асрлардаги мурсал:

Ҳанафийлар ҳижрий иккинчи ва учинчи асрлардаги кишиларнинг мурсали қабул қилинишига иттифоқ қилганлар.

3. Ҳижрий иккинчи ва учинчи асрлардан кейин барча асрлардаги одил кишининг мурсали:

Ҳар бир асрда одил кишининг мурсали қабулдир. Бу тур аввалги уч ҳижрий асрдан кейинги кишиларнинг «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай дедилар», деб айтмоғидир.

4. *Муснад бўлган мурсал:*

Ҳанафийлар бу қисмдан бир жихатдан мурсал, бошқа жихатдан эса муснад бўлган хабарни назарда тутишади.

Ҳанафийлар наздида мурсалнинг ҳукми:

Ҳанафий усулий уламолар аввалги икки қисм ҳеч қандай хилофсиз ҳужжат бўлишини айтганлар. Кейинги икки қисмда бироз тафсилотлар бор. Имом Сарахсий айтадилар: «Иккинчи ва учинчи асрдаги мурсаллар уламоларимизнинг қавлига кўра ҳужжатдир».⁴

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Ҳанафий уламоларимизнинг мурсал ҳукми борасида баъзи ихтилофлари бор. Буларни биз тўрт йўналиш асосида зикр қиламиз:

1. Ийсо ибн Абоннинг йўналиши: уч асрдаги одил кишининг мурсал хабари мақбулдир. Ундан кейинги асрлардаги мурсал хабарлар эса, агар жарҳ ва таъдилни билувчи имомдан ривоят қилинса, қабул қилинади, акс ҳолда қабул қилинмайди.

2. Абул Ҳасан Кархийнинг йўналиши: Одил кишининг мурсали қайси асрда бўлишидан қатъи назар, хоҳ аввалги уч ҳижрий асрдан бўлсин, хоҳ ундан кейинги даврлардан бўлсин, қабул қилинади.

³ Имом Сарахсий. Усул ас-Сарахсий. 1-том, 359-б.

⁴ Имом Сарахсий. Усул ас-Сарахсий. 1-том, 35-б.

3. Имом Жассоснинг йўналиши: уч асрдаги одил кишининг мурсал хабари, модомики одил ва сиқа бўлмаган ровийдан ривоят қилиши номаълум экан, ҳужжатдир. Уч асрдан кейинги мурсал эса ҳужжат бўлмайди. Аммо фақатгина одил ва сиқа ровийдан ривоят қилиш билан машҳур бўлса, унинг мурсали ҳужжат бўлади.⁵

4. Имом Ибн Хумомнинг йўналиши: ҳадисни мурсал ҳолда ривоят қилувчи ровий дин имомларидан бўлса, хоҳ у аввалги уч асрдан бўлсин, хоҳ кейинги даврлардан бўлсин, унинг мурсали қабул қилинади.

Энг тўғри йўналиш:

Энг тўғри йўналиш Ийсо ибн Абоннинг йўналишидир. Чунки аввалги уч асрдаги кишилар энг афзал зотлар эканига гувоҳлик берилган ва салоҳият ҳамда ростгўйликда бошқалардан ажралиб турадилар. Мана шу нарса уларнинг хабарларини, гарчи мурсал бўл- са ҳам, қабул қилишни тақозо этади. Чунки бу зотлар ростгўйлик ва адолат аҳлидирлар. Бу борада ҳадисни мурсал тарзда ривоят қилувчи киши саҳобий ёки тобеъин бўлишининг фарқи йўқ. Сабаби бу зотларнинг барчалари энг афзал кишилар экани собитдир.⁶

Мисол: Саъид ибн Мусайябдан ривоят қилинади: «Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам музобана⁷ савдосидан қайтардилар».⁸

Илова: Саъид ибн Мусайяб катта тобеъин бўлиб, бу ҳадисни ўзлари ва Набий алайҳиссаломнинг ўрталарида воситасиз ривоят қилдилар. Бу ҳадиснинг санадидан охиридаги ровий тушиб қолган, у тобеъиндан кейинги киши, яъни саҳобийдир. Энг озида бу тушиб қолган ровий саҳобий бўлиб чиқади, гоҳида эса саҳобий билан бирга тобеъин каби бошқа бир ровий ҳам тушиб қолган бўлиши мумкин.

Ҳанафийлар наздида мурсал ҳадисни қабул қилишга оид шартлар:

Ҳанафийлар мурсал ҳадисни ҳужжат ўлароқ қабул қилишни икки шарт билан қайдлайдилар:

1. Ҳадис афзал эканига гувоҳлик берилган аввалги уч ҳижрий асрда мурсал бўлиши;

2. Ҳадисни мурсал ҳолда ривоят қилувчи ровий сиқа бўлиши.⁹

Мурсал ҳадис ҳужжат бўлишлиги

Ҳозиргина зикр қилганимиздек, ихтиёр қилинган қавл шуки, одил

⁵ Имом Жассос. Ал усул фил фусул. 2-том, 30-б.

⁶ Абдул Азиз Бухорий. Кашф ул-асрор. 3-том, 6-б.

⁷ “Музобана” савдоси дарахтдаги хўл хурмо мевасини қуритилган хурмо эвазига сотиб олишдан иборат.

⁸ Имом Муслим. Саҳиҳи Муслим. 1539-ҳадис

⁹ Ибн Амир Ҳож. Ат-тақрир ва таҳбир. 2-том, 277-б

кишининг мурсал ривоятлари мутлақ қабул қилинади. Бунга ояту ҳадисдан, ижмоъдан ва ақлдан далиллар бор.

1. Қуръондан далил:

Аллоҳ таолонинг ушбу сўзлари:

«Агар фосиқ хабар келтирса, аниқлаб кўринглар» (Хужурот сураси, 6-оят).

Бу оятдан қуйидагича далил оламиз: Бу оят ўзининг умумий лафзлари билан бир кишининг хабарини у мурсал ёки муснад эканини суриштирмасдан қабул қилиш вожиб эканига ҳамда фосиқ бўлмаган киши хабар берса, қабул қилиш лозимлигига далолат қияпти. Чунки биз фосиқлик сабаблари топилмаган сиқа ровий ҳадисни мурсал ҳолда ривоят қилиши ҳақида баҳс юритяпмиз.

3. Ҳадисдан далил:

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қуйидаги сўзлари: «Энг яхши инсонлар мен юборилган асримдадир, сўнг ундан кейинги асрда келганлар, сўнг ундан кейинги асрда келганлар. Сўнг ёлғончилик кенг тарқалиб кетади».¹⁰

Бу ҳадисдан қуйидагича далил оламиз: Бу уч аср бош- қаларидан кўра афзалдир. Ушбу афзаллик бу асрларда яшаган ровийларнинг салоҳият ва ростгўйликда бошқалардан афзал эканларидадир. Улардаги бу афзаллик хусусияти уларнинг хабарларини, мурсал бўлса ҳам, қабул қилишни тақозо этади. Чунки улар тўғрисиқлик ва адолат аҳлларидадир. Уларнинг барчалари мутлақ афзал деб эътироф қилингани учун улардан ҳадисни саҳоба ёки тобеъин мурсал ҳолда ривоят қилса ҳам, баробардир.¹¹

4. Саҳобаларнинг ижмоъларидан далил:

Саҳоба ва тобеъин розияллоҳу анҳум ажмаъинлар одил кишидан мурсал ҳадис қабул эканига ижмоъ қилганлар.¹²

Анас ибн Молик айтадилар: «Набий алайҳиссаломдан келтириб, айтаётган сўзларимизнинг барчасини ҳам у зотнинг ўзларидан эшитмаганмиз. Лекин баъзи ҳадисларни бизга асҳобларимиз айтганлар. Биз бир-бирини ёлғончига чиқармайдиган қавммиз».¹³

Мана шу ҳолат уларнинг орасида кенг тарқалган эди ва бу ҳолатга ҳеч ким эътироз билдирмади.¹⁴ Тобеъинлар эса хабарларни мурсал қилишга одатланган

¹⁰ Абдул Азиз Бухорий. Кашф ул-асрор. 2-том, 24-б.

¹¹ Абдул Азиз Бухорий. Кашф ул-асрор. 3-том, 6-б.

¹² Имом Тахонавий. Қоваид фи улумил ҳадис. 140-б.

¹³ Хатиб Бағдодий. Кифая фи улумир ривая. 1-том, 354-б.

¹⁴ Абдул Азиз Бухорий. Кашф ул-асрор. 3-том, 6-б.

эдилар.

5. Ақлий далил:

Уламолар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васал- ламнинг даврларидан ҳозирги кунимизгача ҳеч қандай монеликсиз мурсал ҳадислар ривоят қилиб кел- мокдалар ва ўз китобларини мурсал ҳадислар билан тўлдирдилар. Уммат орасидан уларнинг бу ишига бирор киши эътироз билдирмади. Агар мурсал ҳадис мардуд бўлганида, уни ривоят қилмас эдилар ва бунга йўл ҳам қўймас эдилар. Бу ҳолат мурсал ҳадис мақбул эканига уларнинг ижмоълари борлигини ифодалайди.

Мурсал ҳадисларни рад қилиш кўплаб ҳадисларни йўққа чиқаришга олиб келади. Сабаби мурсал ҳадис- лар жамланганда эллик мужаллад миқдорга етган. Бу ҳолат ўзларини «аҳли ҳадис» деб атаб, мурсалларни қабул қилмайдиган кишилар учун айбдир. Қолаверса, улар ўзларини асхабул ҳадис деб номладилар ва ўзла- рини ҳадисларни тўплаш ва уларга амал қилиш учун тайинлаб, сўнгра ҳадисларнинг энг кучли қисми бўл- миш мурсалларини, улар кўп бўлишига қарамай рад қилишди. Бу нарса суннатларни ҳифз қилиш ва сақлаш эмас, балки уларни йўққа чиқариш ва зое қилишдир.¹⁵

Мурсал кучлироқми ёки муснад?

Уламоларимиз мурсал кучлими ёки муснадми деган саволнинг жавобиди ихтилоф қилганлар. Биз уч мазҳаб ўртасидаги фикрларни зикр қилиб ўтамыз:

Биринчи мазҳаб: Мурсал муснаддан кучлироқ,

Бу сўзни айтган уламолар орасида мурсал муснад дан олийроқ ва тўғрироқдир, дейдиганлари ҳам бор.

Ушбу мазҳабнинг далили:

Кимки ҳадисни муснад ҳолда ривоят қилса, эътиборингизни ҳадиснинг санади томонга, ундаги ровийларнинг ҳолатларига назар ташлаш ва улар ҳақида изланиш олиб боришга бурган бўлади. Илмли, диндор, имом ва сиқа бўлган ровий ҳадисни мурсал ҳолда ривоят қилса, у сизга ҳадиснинг қатъий саҳиҳ эканини кафолатлаган ва ҳадиснинг санадига назар ташлаш ва изланиш олиб боришдан халос этган бўлади.

Иккинчи мазҳаб: Мурсал ва муснаднинг ўртасида фарқ йўқ. Балки у иккиси хужжатликда ва амал қилишда баробардир.

Ушбу мазҳабнинг далили:

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам аввалги ҳижрий уч асрда ёлғон кенг тарқалмаслигига гувоҳлик берганлар. Шунинг учун ҳам (бу асрлардаги) мурсал

¹⁵ Абдул Азиз Бухорий. Кашф ул-асрор. 3-том, 6-б.

ҳадис мақбулдир. Маълумингизким, агар саҳиҳлик шартлари топилса, муснад хабарнинг ҳужжат эканида ҳеч қандай ихтилоф йўқ.

Учинчи мазҳаб: Муснад мурсалдан кучлироқдир.

Улар бир неча сабабларни далил қилиб келтирганлар:

•Муснаднинг ровийлари санадаги барча ровийларни зикр қиладилар, мурсалнинг ровийлари баъзи ровийларни зикр қилмайдилар. Табиийки, барча ровийларни зикр қилиш баъзиларини айтмай қолдиришдан устундир.

•Муснад ҳадисни ҳужжат қилишга уламолар иттифок қилишган, мурсал ҳадисни ҳужжат қилиш борасида эса ихтилоф қилингандир. Уламолар иттифок қилган ҳукм ихтилофли ҳукмдан устундир.

•Муснаднинг ровийлари батафсил ёритилади, мурсал ҳадисда эса ровийлар бироз қисқароқ, тўлиқ бўл- маган ҳолда зикр қилинади. Бирор нарсани батафсил айтиш уни қисқача келтиришдан афзалдир.¹⁶

REFERENCES

1. Абдул Мажид Жузажоний. Важиз фи усул ал-ҳадис. Мактабату Зоҳид кавсар. –Истанбул.: 2021
2. Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Мусталаҳул ҳадис. – Т.: Шарқ, 2011
3. Ибн Ҳажар Асқалоний. Нузхатун назар фи тавзиҳи нухбатул фикар. Дар Ибн Касир. –Байрут.: 2008
4. Имом Ҳасан Шайбоний. Китаб ул-ҳужжат ала аҳлил мадина.
5. Абдулмажид Туркмоний. Диросат фи усул ал-ҳадис ала манҳажил ҳанафий. Дар Ибн Касир. –Байрут.: 2020
6. Абдулмажид Туркмоний. Ал мадҳал фи усул ал-ҳадис ала манҳажил ҳанафий. Дар Ар-Райоҳийн. – Урдун.: 2021

¹⁶ Имом Жассос. Ал усул фил фусул. 2-том, 37-б.